

УДК 82
ББК 83.3 Тоҷ

**ТАКМИЛИ СОХТОРӢ ВА
БАНДУБАСТИ
«ЁДДОШТӢ»-И С.АЙНӢ**

Шамшоди Ҷамшед, докторант (PhD)-и кафедраи адабиёти тоҷик ва журналистикаи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А. Рӯдакӣ (Тоҷикистон, Кӯлоб)

**СТРУКТУРНОЕ И
КОМПОЗИЦИОННОЕ
ПОСТРОЕНИЕ
«ВОСПОМИНАНИЙ» С.
АЙНИ**

Шамшоди Ҷамшед, докторант (PhD) кафедры таджикской литературы и журналистики Кулябского государственного университета им. А. Рудаки (Таджикистан, Куляб)

**STRUCTURAL AND
COMPOSITIONAL
FRAMING OF IN
“REMINISCENCES” BY
SADRIDDIN AINI**

*Shamshodi Jamshed, Doctoral student of the department of Tajik literature and journalism under Kulyab State University named after A. Rudaki (Tajikistan, Kulyab)
E-MAIL: mr.shamshod93@mail.ru*

Калидвожаҳо: Садриддин Айнӣ, «Ёддоштӣ», матн, матнииносӣ, такмили сохторӣ, боб, матнҳои ҷопӣ, тағйирот

Устухонбандии асар пеш аз ҳама, пайдарпайии мантиқии ҳоисаҳою воқеаҳо ва ҷобачошавии қисмҳои асари бадеиро таъмин менамояд. Бо ин мақсад масъалаи сохторӣ ва бандубасти «Ёддоштӣ»-ро, ки ҳангоми таҳрир аз ҷониби С. Айнӣ ва муҳаррирон тағйиру такмил ёфтааст, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Зимни баррасӣ ба тағйиру такмили асар, портрет ва ҳатти сюжет аз лиҳози матнииносӣ диққати махсус дода шудааст. Қисматҳои «Ёддоштӣ» дар алоҳидагӣ таҳлил ёфта, ба таври муқоиса дар нақша нишон дода шудааст. Тавсифи таҳриру такмили «Ёддоштӣ» дар асоси матнҳои ҷопӣ, аз ҷумла навири маҷаллаҳои ва ду навири китобӣ пешниҳод шудааст. Муаллиф ба хулоса расидааст, ки дар навири дуҷуми «Ёддоштӣ» устод Айнӣ теъдоди бобҳоро зиёд карда, бандубасти асарро ба танзим даровардааст. Муҳимияти тадқиқи масъалаи мазкур пеш аз ҳама дар он аст, ки хонандагон ва қисме аз муҳаққиқон танҳо аз навириҳои охири асарҳо огоҳанд. Ва маълум нест, ки дар навириҳои осори адибон баъди вафоташон чӣ тағйироте ва аз ҷониби чӣ қасоне ба он дароварда шудааст. Бинобар ин дар назди матнииносон вазифаи анҷом додан тадқиқоти илмӣ аз рӯи навириҳои муҳталифи ҷопӣ асарҳои адибон меистад.

Ключевые слова: С.Айни, “Воспоминания”, текст, текстология, структурное построение, главы, печатные тексты, изменения

Композиция произведения, прежде всего, обеспечивает логическую последовательность событий и структурное построение его частей. С этой целью рассматривается структурное и композиционное построение «Воспоминаний» С. Айна, которое было изменено разными редакторами. При этом с точки зрения текстологии акцентируется внимание на внесенных изменениях и дополнениях, портретах и сюжетной линии произведения. Сопоставляются отдельные части «Воспоминаний», которые

указаны в схемах. Дана характеристика редактирования и дополнений на материале журнального и двух книжных печатных текстов «Воспоминаний». Сделано заключение, что во втором издании «Воспоминаний» С.Айни увеличено количество глав и урегулировано композиционное построение книги. Важность исследования данной проблемы, прежде всего, заключается в том, что читатели и некоторые исследователи знакомы только с последними изданиями произведения. Поэтому остается неизвестным, кто и какие изменения внес в произведение писателей после его смерти. Поэтому перед текстологами стоит задача проведения научно-исследовательской работы по разным печатным изданиям произведений представителей литературы.

Key words: S. Ayni, "Reminiscences", text, textology, structural construction, chapter, printed texts, changes

The composition of the literary production, first of all, provides a logical sequence of events and structural construction of its parts, on the whole. With this aim, the author of the article considers the structural and compositional framing of "Reminiscences" by S. Ayni which was changed by various editors. At the same time, from the point of view of textology the author pays particular attention to the changes and additions, portraits and storylines of the relevant work. The article under consideration analyzes and compares separate parts of the former that are indicated on diagrams. The author characterizes corrections and additions on the material of the journal and two printed texts of "Reminiscences". In a nutshell, the author of the article comes to the conclusion that in the second edition the number of chapters of the work is increased and its compositional structure is regulated as well. The importance of the study of the problem in question, first of all, lies in the fact that readers and some researchers are familiar only with the latest editions of the relevant literary production. Therefore, it remains unknown who and what changes made to the works of writers after their death. That's why, the task of textologists is to carry out genuine research work on various printed publications of the literary productions belonging to the pen of the representatives of literary criticism. In the aspect of studying the changes and additions to "Reminiscences" by S. Ayni the work presents a focussed continuation of modern textology and is recommended to a wide range of readers, especially researchers of the philological field.

Қисмати сохторӣ ва бандубасти асар яке аз масъалаҳои хеле муҳимми адабиётшиносӣ буда, барои барҷаста ва пурмазмун гардидани асари бадеӣ кӯмак мерасонад. Ба ҳамин маъно «Композитсия мавқеи характерҳо, пайдарпайии мантиқии ҳодисаҳою воқеаҳо ва ҷобачошавии қисмҳои асари бадеиро ба мисли қисму боб, манзара, портрет, лаҳзаҳо ва ғайра таъмин намуда, дар ташаккул ва тақомули образи характерҳои типӣ ва ҳалли мавзӯ, конфликту коллизияҳо роли калон мебозад» [15, с.10].

«Ёддоштҳо» асари нотамои буда, чор ҷилдро дар бар гирифта, пай дар пай нашр гардидааст. Нақшаи навишта шудан ва ҷанд қисм шуданро ҳуди муаллиф ба Мирзо Турсунзода дар мактубаш чунин гуфтааст: «Рафти қор ба ман ҳаминаро нишон дод, ки «Ёддоштҳо» назар ба таҳмини пештараам васеътар ва қисмҳояш ба 4-5 мерасад, ки ин бисёр вақтро талаб мекунад. Баъзе рафикон орзу мекардаанд, ки ман ёддоштиҳои худамро дар бораи Кремл ва маҷлиси қабул дар охири «Ёддоштҳо» илова намоям. Аммо ба амал омадани ин орзу ба тартибе, ки ман дар ёддоштҳо гирифтаам, хеле дер мемонад ва намедонам, то он вақт умр мусоидат мекунад ё не» [19, с.69].

Хамин фикрро духтари устод Айнӣ – Холида Айнӣ чунин арзёбӣ мекунад: ««Ёддоштҳо» бар асоси нақшаи нахуст бояд дар се қисм навишта мешуд, аммо чун охири соли 1948, хангоме ки қисми дуюмро, ки рухдоди то чордахсолагии ўро фаро мегирифт, ба охир расонид, дарёфт, ки бояд ин асарро ҳадди ақалл дар панҷ қисм нависад» [17, с.92].

Садриддин Айнӣ қисми аввали «Ёддоштҳо»-ро нимаи дувуми соли 1948 ба маҷаллаи «Шарқи сурх» месупорад. Ин қисм давраҳои кӯдакӣ ва то ба Бухоро омадани нависандаро фаро мегирад. «Ин асар, - гуфта мешавад дар пешгуфтори маҷалла, - барои хонандагони мо як ҳаёти қиматбаҳои устод аст. Ин асар ба таърихнависон, ба адибон, ба нависандагони ҷавон дунё-дунё материал медиҳад ва барои омӯзандагон як хазинаи бегарон аст» [2, с.8].

Қисми аввали асар дар «Шарқи сурх» дар чор шумораи охири соли 1948 ва чор шумораи аввали соли 1949 (3) ҷоп мешавад. Нашри маҷаллаи 22 бобро дар бар мегирад.

Дар айнӣ ҳол устод Айнӣ қисми якуми асарро бо таҳриру такмил ба Нашриёти давлатии Тоҷикистон месупорад. Дар ҷопи алоҳида ҳаҷм ва доираи воқеаҳои асар васеъ мегардад. Ин қисм дар соли 1949 дар ҳаҷми 16 ҷузъи ҷопӣ ва дар оғоз бо эпиграфӣ:

*Ин хона зи хишти кӯҳна андохтаам,
Дар вай ҷашне зи рафтагон сохтаам.
То аҳли замони мо бидонанд, ки ман -
Як умри ҷавонӣ ба ҷӣ раҳ бохтаам.*

ба таъб мерасад (4).

Эпиграфи мазкур мазмуну муҳтавои «Ёддоштҳо»-и устод Айнӣро басо мухтасар ва ҷолиб ифода кардааст.

Дар ин матн як қатор бобҳои нав, ки дар маҷалла дарҷ наёфтаанд, ҷой дода шудааст. Матни маҷаллаи қисми якуми «Ёддоштҳо» (1948, 1949) аз боби «Дар Соктаре» оғоз меёбад, дар нашри китобӣ (1949) бошад, пеш аз ин боб чанд қисмати нав – «Як-ду сухан ба ҷойи сарсухан», «Даромади сухан» ва бобҳои «Тӯй», «Баъд аз тӯй», «Ҳалвогархона», «Регкӯчӣ ва мубориза бо реги равон» ҷой дода шудааст. Инчунин, баъди боби сенздаҳуми нашри китобӣ – «Лутфилло Гӯппон» ду боби дигар – «Рӯди нави Шофирком» ва «Аҳволи тумани Шофирком баъд аз ҷорӣ шудани рӯди нав» дохил гардидааст ва шумораи бобҳо аз 21 ва 28 мерасад.

Қисми аввали «Ёддоштҳо» соли 1954 якҷо бо қисми дуюм (7) нашр шуда, аз ҷиҳати бандубаст тағйироте дида нашуда, танҳо баъзе тағйироти лексикӣю услубӣ ба назар мерасад. Вобаста ба тағйироти бандубасти қисми якуми асар нигаред ба нақшаи муқоисавии №1.

Қисми дуюми «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣ нахуст қисман дар маҷаллаи «Шарқи сурх» соли 1949 дар шумораҳои №7 ва №8 (5) нашр мешавад. Нашри маҷаллаи нопура буда, ҳамагӣ панҷ бобро дар бар мегирад: 1. Дар рӯзҳои охирина, ки дар мадрасаи Мири Араб будам (№7, сах.10-11); 2. Кафшпешмони ҳазрати Хоча Ўбон (№7, сах.11-14); 3. Духтари ноком (№7, сах.14-15); 4. Духтари ноком (Ба офтоби оламтоб) (№8, сах. 9-14); 5. Саргузашти саросар дарду алами духтари ноком (№8, сах.14-17).

Нақшаи муқоисавии №1. Тағйирот дар такмили сохтори қисми I «Ёддоштҳо»

Нашири маҷаллаи (I)		Нашири китобӣ (I - II)	
I.		Номи асар	
Эпиграф нест		Эпиграф ҳаст ¹	
Ёддоштҳо		Ёддоштҳо	
II. Сарсухани нависанда, қисм ва бобҳо			
Қисм нест		Қисми I	
Сарсухан нест		Сарсухан ҳаст	
Номи умумӣ нест		Дар сахро	
		1.	Даромади сухан
		1.	Тӯй
		2.	Баъ аз тӯй
		3.	Ҳалвогархона
		4.	Регкӯчӣ
		5.	Мубориза бо реги равон
1.	Дар Соктаре	6.	Дар Соктаре
2.	Яtimi доно ва бои фиребгари нодон	7.	Яtimi доно ва бои фиребгари нодон
3.	Ҳар кор як вақт дорад	8.	Ҳар кор як вақт дорад
4.	«Дев» ва «Аждаҳо»	9.	«Дев» ва «Аждаҳо»
5.	Хайбар	10.	Хайбар
6.	Усто-амак	11.	Устоамак
7.	Лутфилло гӯпон	12.	Лутфилло гӯпон
		13.	Рӯди нави Шофирком
		14.	Ахволи тумани Шофирком баъд аз чорӣ шудани рӯди нав
8.	Дар рӯзҳои мактабхонӣ	15.	Дар рӯзҳои мактабхонӣ
9.	Баъд аз мактабхонӣ	16.	Баъд аз мактабхонӣ
10.	Хатмашққунӣ	17.	Хатмашққунӣ
11.	Рӯзадорӣ ва рӯзафурӯшӣ	18.	Рӯзадорӣ ва рӯзафурӯшӣ
12.	«Парвардигорхоча»	19.	«Парвардигорхоча» ²
13.	Падарам	20.	Падарам
14.	Аввалини ёддоштҳоям дар бораи Бухоро ва мадраса	21.	Аввалин ёддоштҳои ман дар бораи Бухоро ва мадраса ³
15.	Тӯйравии хоҷагони мираконӣ	22.	Тӯйравии хоҷагони мираконӣ
16.	Дехконӣ	23.	Дехконӣ
17.	Вафоти падару модар дар вабои умумӣ	24.	Вафоти падару модар дар вабои умумӣ
18.	Ҳосилғундорӣ ва сарфи маҳсулот	25.	Ҳосилғундорӣ ва сарфи маҳсулот
19.	Сардор ва дастиёри оила	26.	Сардор ва дастиёри оила
20.	Ахволи деҳаи мо дар он солҳо	27.	Ахволи деҳаи мо дар он солҳо
21.	Тайёри ба сафари Бухоро барои таҳсил	28.	Тайёри ба сафари Бухоро барои таҳсил

¹ Порчаи шеърӣ.

² Дар нашири соли 1954 Парвардигорхӯча зикр шудааст.

³ Дар нашири 1954 иборати «ёддоштҳои ман» дар шакли «ёддоштҳоям» баён шудааст.

Аз мактубҳои устод Айнӣ ба нависандагон ва муҳарриронӣ котибон маълум мегардад, ки қисми дуҷуми асар таҳрири ҷиддиро аз сар гузаронидааст. Дар мактуби ба Мирзо Турсунзода ирсолгардида 14.12.1948 (дар ин вақт қисми дуҷум чоп нашуда буд) устод таъкид мекунад, ки: «Ҳозир ман таҳрири якуми қисми дувуми «Ёддоштҳо»-ро тамома карда, ҳамин қисмро дубора кор карда истодам (дар охири қисми дувум ман ба ҷаҳордах мебароям)» [19, с.70]. Ва ё дар мактуби дигар чунин баён шудааст: «Таҳрири якуми қисми дувуми «Ёддоштҳо» тамома шуд, акнун дубора кор карда истодам. Қисми дувум назар ба фикри худам нисбат ба қисми якум дурусттар мебарояд» [19, с.71].

Аз иқтибосҳои овардашуда бармеояд, ки устод Айнӣ ҳар як қисми асарро ҷиддан таҳрир намудааст. Қисми дуҷум соли 1949 қисман дар маҷалла ба таъри расида, ҳудӣ ҳамин сол дар шакли китоби алоҳида аз тарафи Нашриёти давлатии Тоҷикистон чоп мешавад. Нависанда матни китоби асарро дар таҳрири нав ба 31 606 мерасонад. Нашри сеҷуми қисми дувум ба соли 1954 рост омада, тақмили сохторӣ бетағйир мондааст (ниг. Нақшаи муқоисавии №2).

Аз муқоисаи нашрҳо маълум гардид, ки панҷ бобе, ки дар маҷалла нашр шудааст, аз қисмати охири қисми дуҷум мебошанд. Садриддин Айнӣ дар ин матн баробари иловаи бобҳои нав, ба бобҳои маҷаллавӣ тағйирот даровардааст. Масалан, боби «Саргузашти саросар дарду алами духтари ноком» дар 10 саҳифа идома ёфтааст.

Хонанда дар нашри китоби пайдарҳамии қисми аввалро дарёфта, ба воқеаҳои асар муфасссал шинос мешаванд. Қисмати даромади суҳан, дар нашри китоби ҷой дод шудааст, ки ба хонанда маълумоти иловагиро дар бораи нозуқиҳои иншоӣ асар пешниҳод менамояд:

«Ин маълумоти мухтасар барои ҳамин ҳам лозим аст, ки бисёр ҳамзамонони ҷавони мо дар бораи мадрасаҳо, умуман ва дар бораи мадрасаҳои Бухоро, хусусан, кам медонанд, ё баъзе ҷизҳои тахминӣ медонанд, ки бештарини он ҷизҳо ба ҳақиқати таърихӣ муҳолиф аст [6, с.3].

Шояд сабаби қисман нашр гардидани қисми дуҷуми «Ёддоштҳо» дар маҷаллаи «Шарқи сурх», пеш аз ҳама, дар он бошад, ки ҳудӣ ҳамин сол (1949) устод Айнӣ асарро ба Нашриёти давлатии Тоҷикистон барои чоп супорида буд.

Нақшаи муқоисавии №2. Тағйирот дар тақмили сохтори қисми II «Ёддоштҳо»

Нашри маҷаллавӣ (I)		Нашри китобӣ (I - II)	
I. Номи асар			
Ёддоштҳо (Порчаҳо аз қисми II)		Ёддоштҳо	
II. Сарсухани нависанда, қисм ва бобҳо			
Қисм нест ¹		Қисми II	
Сарсухан нест		Сарсухан ҳаст	
Номи умумӣ нест		Дар шаҳр	
		1.	Биноҳои мадрасаҳои Бухоро
		2.	Таърихи мулки ² хусусӣ шудани мадрасаҳои Бухоро

¹ Дар поварақи маҷаллаи «Шарқи сурх» «Порчаҳо аз қисми II» ишора шудааст.

² Дар нашри III «милк» истифода шудааст.

		3.	Роҳи хучраёбии талаба дар мадрасаҳои Бухоро
		4.	Программаи дарсҳои мадрасаҳои Бухоро ва мударрисон
		5.	Айёми таҳсил ва тартиби дарсҳои дар мадрасаҳои Бухоро
		6.	Ҳосили таҳсили 19-сола
		7.	Муносибати моддии талабаҳо ба устодони худ дар мадраса
		8.	Дар мадрасаи Мирараб ¹
		9.	Махдумигав ² ва Пирак
		10.	Паҳлавони фавқулода
		11.	Сайри Файзобод
		12.	Муллотуроб ва Муллоқамар
		13.	Одами ачиб
		14.	Саёҳати саҳро
		15.	Дар роҳи шаҳр ва Мачиди қаҳқашонӣ
		16.	Соли дуҷум дар мадрасаи Мирараб
		17.	Тамошои Регистон – «дарихона», 75 ҷӯб. Машқи сарбоз ва кушишхонаи одам
		18.	Ҳочизокирбои ғӯзаҷаллоб ва кампири ҳафтодсола
		19.	Одамкушӣ ва «бойбачаҳои Ҷаноби Олӣ»
		20.	Майдони машқи сарбоз
		21.	Одами бадбашара
		22.	Кафани гадои ³ «бойбачаҳои Ҷаноби Олӣ»
		23.	Ба ҷои як бечора, бечораи дигар
		24.	Сабаби кушта шудани Муллобозор ва Муллотуроб
1.	Дар рӯзҳои охирине, ки дар мадрасаи Мирараб будам	25.	Дар рӯзҳои охирине, ки дар мадрасаи Мирараб будам
2.	«Кафшпешмонии ҳазрати Хоча Ёбон»	26.	«Кафшпешмонии ҳазрати Хоча Ёбон»
3.	Духтари ноком	27.	Духтари ноком
4.	Ба офтоби оламтоб	28.	Ба офтоби оламтоб
5.	Саргузашти саросар дарду алами духтари ноком	29.	Саргузашти саросар дарду алами духтари ноком
		30.	Бадбахтии пурғоҷии духтари ноком
		31.	«Зани мардгардида»

¹ Дар навири III номи мадраса дар шакли Мири Араб, баръаксинавири II омадааст.

² Дар навири III «Махдуми Гав».

³ Дар навири III «Кафгангадои» «бойбачаҳои Ҷаноби Олӣ».

Қисми сеюми «Ёддоштҳо» низ аз ҷиҳати сохтор такмил ва тағйир ёфтааст. Он бори аввал соли 1949 дар ду шумораи «Шарқи сурх» - №11-12 ва соли 1950 дар ҳашт шумора - №2-9 нашр мешавад (8).

Нашри маҷаллавӣ аз 43 боб иборат буда, боби дуюм ба 11 ҷасл чудо мешавад:

Баъд аз ин ҳуди ҳамин сол – 1950 қисми III дар шакли китоби алоҳида (9) нашр мешавад. Ҳамчунин соли 1955 қисми 3-4 «Ёддоштҳо» зери таҳрири Ҳолида Айнӣ чоп мегардад ва дар ин нашр композитсияи асар бетағйир мондааст (ниг. ба нақшаи муқоисавии №3).

Таҳрир ва такмили асари бадеӣ ба он имконият медиҳад, ки он воқеаву ҳодисаҳое, ки ноқис дарҷ гардидаанд ва ё аз ҷиҳати навишт ба ғалат дучор шудаанд, ислоҳ шуда, ба хонанда пешниҳод шаванд. Вале ин гуна тағйирот на танҳо аз ҷониби ҳуди муаллиф, баъзан аз ҷониби дигар мутасаддиён – муҳаррир, котиб, ҳуруфчин низ сурат мегирад. Матншинос Б.В. Томашевский дар бораи таҳрири шеърҳои Пушкин сухан карда, қайд мекунад, ки: «Во всяком случае, ясно, что при существующих условиях редактор обязан сам обращаться ко всем первоисточникам и никогда не полагаться на чужую обработку этого источника» [14, с.187]. Ба ҳар ҳол, возеҳ аст, ки дар шароити мавҷуда бояд ҳуди муҳаррир ба сарчашмаҳо муроҷиат кунад ва ҳеҷ гоҳ ба коркарди ин сарчашма аз ҷониби бегонагон эътимод накунад. Устод Айнӣ, ки худ муҳаррири асарҳои як қатор шоирону нависандагон мебошад, ин масъаларо дар асарҳои худ нодида нагирифтааст. Аз ин аст, ки қисми сеюми «Ёддоштҳо»-ро бори дигар таҳрир карда, баъд пешкаши хонанда мегардонад.

Аксаран дар таҳрири асарҳои худ устод Айнӣ аз дӯстону ҳамфикронаш, ки бештаринашон шогирдонаш буд, маслиҳат меиҷорид. Абдусалом Дехотӣ аз ҷумлаи чунин шогирдон аст ва дар омода кардани қисми сеюм барои чоп ба нависанда ёрӣ мерасонад: «Дар зимистони соли 1950 Нашриёти давлатии Тоҷикистон дастнависи қисми сеюми «Ёддоштҳо»-ро ба ман дод, ки дида ба чоп имзо кунам, ба ибораи маъмулии нашриётчиён гӯям – муҳаррири он китоб шавам, – қайд мекунад Абдусалом Дехотӣ. – Ҳангоми хондани дастнавис, ки қариб чорсад саҳифаи дастнавис буд, як қатор қайдҳо ва эродҳо пайдо шуд» [40, с.214]. А. Дехотӣ қайдҳои эродҳои худро ба С. Айнӣ пешниҳод ва нависанда аксари қайдҳои А. Дехотиро ба ҳушнудӣ қабул мекунад. Дар ин ҳусус устод ба Раҳим Ҳошим чунин мегӯяд: « – Дехотӣ қисми сеюмро таҳрир карда овард, хеле бо диққат хонда, ба ҷоҳое, ки ман диққат накарда будам, аҳамият додааст» [18, с.141].

Қисми сеюми «Ёддоштҳо» аз ҷиҳати сохт дар таҳрири китобӣ кам буда, бештарини он тағйироти мазмунӣ забонӣ мебошад.

Нақшаи муқоисавии №3. Тағйирот дар такмили сохтори қисми III «Ёддоштҳо»

Нашири маҷаллавӣ (I)		Нашири китобӣ (I - II)	
I. Номи асар			
Ёддоштҳо		Ёддоштҳо	
II. Сарсухани нависанда, қисм ва бобҳо			
Порча аз қисми сеюм		Қисми II	
Номи умумӣ нест		Дар шаҳр	
1.	Ҳавлии Шарифҷон Маҳдум	1.	Ҳавлии Латифҷон Маҳдум

2.	Шарифҷон Махдум ва ҳамсухбатони ӯ ¹	2.	Шарифҷон Махдум ва ҳамсухбатони ӯ
2.1.	Абдулмачиди Зуфунун	2.1.	Абдулмачиди Зуфунун
2.2.	Яҳёхоҷа	2.2.	Яҳёхоҷа
2.3.	Содиқхоҷаи Гулшанӣ	2.3.	Сарлавҳа нест ²
2.4.	Ҳомидбек Ҳомид	2.4.	Ҳомидбеки Ҳомид
2.5.	Абдуллохоҷаи Таҳсин	2.5.	Абдуллохоҷаи Таҳсин
2.6.	Қорӣ Абдулкарими Офарин (Дузахӣ)	2.6.	Сарлавҳа нест
2.7.	Мирзо Азими Сомии Бӯстонӣ	2.7.	Сарлавҳа нест
2.8.	Азизхоҷаи Азиз	2.8.	Сарлавҳа нест
2.9.	Мирзо Ҳайти Саҳбо	2.9.	Сарлавҳа нест
2.10.	Шамсиддин Махдуми Шоҳин	2.10.	Сарлавҳа нест
2.11.	Аҳмад Махдуми Дониш (Аҳмади Калла)	2.11.	Аҳмад Махдуми Дониш (Аҳмади Калла) ³
3.	Тарзи зиндагонии шабонарӯзӣ ва ҳафтагии Аҳмад Махдум	3.	Тарзи зиндагии шабонарӯзӣ ва ҳафтагии Аҳмад Махдум ⁴
4.	«Оби ганда ба ҳандақ»	4.	«Оби ганда ба ҳандақ»
5.	Саёҳати солонаи Аҳмад Махдум	5.	Саёҳати солонаи Аҳмад Махдум
6.	Шеърҳои ҳаҷвии Аҳмад Махдум	6.	Шеърҳои ҳаҷвии Аҳмад Махдум
7.	Хислатҳои махсуси Шарифҷон-махдум	7.	Хислатҳои махсуси Латифҷон-махдум
8.	Аҳволи ман дар ҳавлии Шарифҷон Махдум	8.	Аҳволи ман дар ҳавлии Латифҷон Махдум
9.	Дар мадрасаи Олимҷон	9.	Дар мадрасаи Олимҷон
10.	Ҳиндуҳои судхӯр	10.	Ҳиндуҳои судхӯр
11.	Машғулияти илмӣ ва адабии ман дар мадрасаи Олимҷон	11.	Машғулияти илмӣ ва адабии ман дар мадрасаи Олимҷон
12.	Шарифҷон-махдуми Муътасам ва Шуқурбеки «дузд»	12.	Шарифҷон-махдуми Муътасам ва Шуқурбеки «дузд»
13.	Никоҳи духтари нӯҳсола	13.	Никоҳи духтари нӯҳсола
14.	Вабо	14.	Вабо
15.	Гирифтор шуданам ба бемории	15.	Гирифтор шуданам ба бемории

¹ Дар ин боб С.Айнӣ дар бораи як қатор шоирону адабиётдӯстон маълумот медиҳад ва тафсилоти онҳоро бо қисмҳои алоҳида ҷудо кардааст.

² Дар наъри маҷаллаи номи баъзе шоирон чун сарлавҳа зикр гардида, баъд маълумот идома меёбад, аммо дар наъриҳои китобӣ номҳо дар аввал бо ранги сиёҳ ишора шудааст.

³ Ин боб низ тарзе ифода шудааст, ки сарлавҳа будан дар он мушоҳида намешавад. Чизи дигар ин, ки номи ишорашуда бо мундариҷаи китоб мутобиқат намекунад: «Аҳмад махдуми Дониш»

⁴ Номи ин боб низ бо мундариҷаи китоб мутобиқат намекунад: «Тарзи зиндагонии шабонарӯзӣ, ҳафтагӣ ва солонаи Аҳмад Махдум».

	вабой		вабой
16.	Махдумони байтал	16.	Махдумони байтал
17.	Страхованияи бойҳо	17.	Страхованияи бойҳо
18.	«Маҳдии охирзамон»	18.	«Маҳдии охирзамон»
19.	Дар мадрасаи Бадалбек	19.	Дар мадрасаи Бадалбек
20.	Машғулияти илмӣ ва адабии ман дар мадрасаи Бадалбек	20.	Машғулияти илмӣ ва адабии ман дар мадрасаи Бадалбек
21.	Базмҳои Бухоро ва базмгардӣ	21.	Базмҳои Бухоро ва базмгардӣ
22.	Олуфтаҳои Бухоро	22.	Олуфтаҳои Бухоро
23.	Чанги махдуми Муҳаммадӣ бо Барно-тайёр	23.	Чанги махдуми Муҳаммадӣ бо Барно-тайёр
24.	Шайхи рехтагар ва корхонаи ӯ	24.	Шайхи рехтагар ва корхонаи ӯ
25.	Сӯхтор	25.	Сӯхтор
26.	Хонадории шоир	26.	Хонадории шоир
27.	Дуздӣ	27.	Дуздӣ
28.	Саёҳати сахро	28.	Саёҳати сахро
29.	Аловуддини говчигар	29.	Аловуддини говчигар
30.	Мардикорӣ	30.	Мардикорӣ
31.	Устохонаи кафшдӯзӣ	31.	Устохонаи кафшдӯзӣ
32.	Бобои пойафзолдӯзон	32.	Бобои пойафзолдӯзон
33.	Чамъиятҳои пешварон дар Бухорои амирӣ	33.	Чамъиятҳои пешварон дар Бухорои амирӣ
34.	Тахаллусинтихобкунӣ	34.	Тахаллус интихобкунӣ
35.	Хари кирокаш ва беморӣ	35.	Хари кирокаш ва беморӣ
36.	Доши шинипазӣ	36.	Доши шинипазӣ
37.	Шиносоиям бо Ҳайрат	37.	Шиносоиям бо Ҳайрат
38.	Тарчимаи ҳоли Ҳайрат	38.	Тарчимаи ҳоли Ҳайрат
39.	Мероси адабии Ҳайрат	39.	Мероси адабии Ҳайрат
40.	«Микробҳои одамшакл»	40.	«Микробҳои одамшакл»
41.	Донишманди нобино	41.	Донишманди нобино
42.	«Начибуттрафайн»	42.	«Начибуттрафайн»
43.	Дӯстии ду калонгир	43.	Дӯстии ду калонгир

Қисми чоруми «Ёддоштҳо», монанди қисматҳои пешин, мавриди таҳрир қарор гирифтааст. Ин қисм нахуст соли 1953 дар шумораҳои №1-3 ва 5, соли 1954 дар шумораҳои №6-9 – дар 8 шумораи маҷаллаи «Шарқи сурх» (10) нашр мешавад. Нашри маҷаллавӣ 43 боб ва аз ин 2 боб – боби 3 ва 8 бесарлавҳа буда, боқимонда чунин ном гирифтааст: Ҳангоми ба ҷопи алоҳида омода намудани «Ёддоштҳо» ҳам устухонбандӣ, ҳам мазмуну мундариҷа аз ҷониби нависанда ба назар гирифта шуда, ба он тағйирот ворид гардидааст. Маълум аст, ки устод С. Айнӣ ҳамаи асарҳояшро бо хатти форсӣ имло мекард ва дар ин бора дар якчанд мактубҳои худ нависанда ишора шудааст. Дар хусуси навишта шудани қисми 4-уми «Ёддоштҳо» нависанда дар мактубаш ба Ҷалол Иқромӣ чунин нигоштааст: «Дар ҳақиқат қисми чорум тамои шуд ва аз машинка ҳам баромад. Бақияе, ки ба журнал («Шарқи сурх» – Ҷ. Ш.) дода мешавад, 282 саҳифаи машинка мебошад. Аммо нафистоданам барои он аст, ки ман меҳоям дар ҳузури худам ва худ ба арабиаш нигоҳ карда истода ба ягон

имлодони шумоён хононда диҳам, чунки дар матни пештараи дар журнал чопшудаи қисми чорум бисёр ғалатҳои бад воқеъ шуда буд. Ба шумо маълум аст, ки чиз навиштан бисёр душвор аст. Хусусан навиштани бақияи қисми чорум, ки дар ҳолати беморӣ ва дар шароите, ки дар бағал термометр ва дар пеш соатро кушода монда навиштан бисёр душворӣ кард. Акнун асареро, ки бо ин душворӣ тайёр шудааст, ба дасти одамони мусоҳалакор супурда бархато чоп кунондан бисёр алам мекунад» [1, с.98-99].

Қисми чорумро С. Айнӣ пеш аз ба матбаа супоридан ба яке аз шогирдонаш – Ҳабиб Аҳрорӣ месупорад, то дар беҳато нашр гардидани китоб мусоидат кунад. Муаллиф аз он нигаронӣ кардааст, ки масъулини чоп дар ин самт хунукназарӣ мекунанд. «Ман тамоми умр дод аз дасти корректорҳо меғӯям. Ҳеҷ як асари ман бе хатои матбаа набаромадааст», - қайд кардааст устод Айнӣ дар суҳбат бо Ҳабиб Аҳрорӣ [12,с.102]. Садриддин Айнӣ муҳаррири қисми чоруми асарро ба зиммаи Ҳабиб Аҳрорӣ месупорад. Ҳабиб Аҳрорӣ таъкиди устод Айнӣро чунин ёдоварӣ кардааст: «Қисми чоруми «Ёддоштҳо» асари охирини ман аст. Меҳроҳам, ки ақаллан ҳамин китобам бе хато барояд. Шумо ба ҳамин кор мутасаддӣ шавед. Аввал ин ки аз рӯи вазифаатон дар нашриёт, дуюм ин ки муҳаррири китоб ҳам худатон шавед» [12,с.102].

Ҳабиб Аҳрорӣ, муҳаррири қисми чоруми асарро ба уҳда мегирад. Китоб бо таҳрири нав 11 рӯз пас аз вафоти нависанда – ибтидои моҳи июли соли 1954 (11) ба чоп имзо мешавад. Дар ин нашр шумораи бобҳо аз 41 ба 43 расонида шуда, номи баъзеи онҳо тағйир ёфтааст (ниг. ба ҷадвали №4). Воқеаҳо дар қисми чоруми «Ёддоштҳо» аз соли 1886 оғоз шуда, аҳволи талабагони пешқадам, таъсири эҷодиёти Аҳмади Дониш ба ҷавонбухориён, хусусан ба худи Айнӣ ва ҳислату рафтори ҳаммаслакони нависандаро дар бар мегирад.

Ҷадвали №4. Тағйирот дар такмили сохтори қисми IV «Ёддоштҳо»

Наشري маҷаллавӣ (I)		Наشري китобӣ (I - II)	
I. Номи асар			
Ёддоштҳо		Ёддоштҳо	
II. Қисм ва бобҳо			
Қисми IV		Қисми IV	
Дар шаҳр		Дар шаҳр	
1.	Мадрасаи Ҳочизоҳид	1.	Мадрасаи Ҳочизоҳид
2.	Соҳиби мадраса	2.	Соҳиби мадраса
3.	Сарлавҳа нест	3.	Зиндагӣ ва машғулияти ман дар мадрасаи Ҳочӣ-Зоҳид
4.	Ҳалвои собунпазии Мирзоабдулвоҳид	4.	Ҳалвоисобунпазии Мирзоабдулвоҳид
5.	Водопроводсозии Мирзоабдулвоҳид	5.	Водопроводсозии Мирзоабдулвоҳид
6.	Обкашак сохтани худам	6.	Обкашак сохтани худам
7.	Қоринуруллои «навпараст»	8.	Қоринуруллои «навпараст»
8.	Сарлавҳа нест	8.	Чамадони Қорӣ-Нурулло
9.	Шоҳзодаи раммол	9.	Шоҳзодаи раммол
10.	Машғулоти илмӣ ва адабии ман дар мадрасаи Ҳочизоҳид	10.	Аҳволи умумиям ва машғулоти илмӣ ва адабиям дар мадрасаи Ҳочӣ-

			Зоҳид
11.	Мадрасаи лаби ҳавзи Арбоб ва бошандағони он чо	11.	Мадрасаи лаби ҳавзи Арбоб ва бошандағони он чо
12.	Аввалин мулоқоти манн бо Ҳочиабдулазизи Самарқандӣ	12.	Аввалин мулоқоти манн бо Ҳочиабдулазизи Самарқандӣ
13.	«Ғайбатхона»	13.	«Ғайбатхона»
14.	Раияи Россия	14.	Раияи Русия
15.	Дуздии Ҳочимахдум	15.	Дуздии Ҳочӣ-Махдум
16.	«Набераи Файзиавлиё»	16.	«Набераи Файзӣ-Авлиё»
17.	Ҷанги муллоён бо аробакаш	17.	Ҷанги муллоён бо аробакаш
18.	Интизорӣ ва сангсор карда шудани аробакаш	18.	Интизорӣ ва сангсор карда шудани аробакаш
19.	Ҳабари «Ҷабраил дар бораи кори аробакаш»	19.	Ҳабари «Ҷабраил дар бораи кори аробакаш»
20.	Қарори маҳкама ва сангсор карда шудани аробакаш	20.	Қарори «маҳкама» ва сангсор карда шудани аробакаш
21.	Таассуроти Муллоамон аз сангсор шудани аробакаш	21.	Таассуроти Муллоамон аз сангсор шудани аробакаш
22.	Аҳволи Муллоамон баъд аз воқеаи аробакаш	22.	Зиндагии шахсии Мулло-Амон ва аҳволи ӯ баъд аз воқеаи аробакаш
23.	Воқеаи «Намадсиёхпӯшон»	23.	Воқеаи «Намадсиёхпӯшон» ва оқибати кори Мулло-Амон
24.	Рустам ашқии Ғиждувонӣ	24.	Рустам ашқии Ғиждувонӣ
25.	Ҳабари вафоти Аҳмади Дониш	25.	Ҳабари вафоти Аҳмади Дониш
26.	Аввалин шиносии ман ба калонтарин асари Аҳмади Дониш «Наводирулвақоё»	26.	Аввалин шиносии ман бо калонтарин асари Аҳмади Дониш «Наводирулвақоё»
27.	Кӯчидани ман ба мадрасаи Кӯкалтош	27.	Кӯчидани ман ба мадрасаи Кӯкалтош
28.	Ҷанги Ҳочимахдум бо аълами Бухоро	28.	Ҷанги Ҳочимахдум бо аълами Бухоро
29.	Театрбозии Ҳочимахдум	29.	Театрбозии Ҳочимахдум
30.	Моҳи рамазони Бухоро ва бозори шаб	30.	Моҳи рамазони Бухоро ва бозори шаб
31.	Ҷанги ҷойнамозпахнкунӣ дар рамазони Бухоро	31.	Ҷанги ҷойнамозпахнкунӣ дар рамазони Бухоро
32.	Иди наврӯз ва сайри Ширбадан	32.	Иди наврӯз ва сайри Ширбадан
33.	Достони сайри Ширбадан	33.	Достони сайри Ширбадан
34.	Оқибати кори Махдуми Гов	34.	Оқибати кори Махдуми Гав
35.	Кушта шудани пурфочии Рустамча, вафоти махдуми Гов ва Пирак	35.	Кушта шудани пурфочии Рустамча, вафоти махдуми Гав ва Пирак
36.	Бемории ришта	36.	Бемории ришта
37.	Сабаб ва тарзи пайдо шудани ришта ва «илоче», ки ҳукумати	37.	Сабаб ва тарзи пайдо шудани ришта ва «илоче», ки ҳукумати

	амир ба муқобили он дида буд		амир ба муқобили он дида буд
38.	Савияи маҳорати духтурон ва табибони Бухорои амирӣ ва вафоти Муллоҳомиди Савтӣ	38.	Савияи маҳорати доктор ва табибони Бухорои амирӣ ва вафоти Муллоҳомиди Савтӣ
39.	Истиқомати даруни куртагӣ	39.	Истиқомати даруни куртагӣ
40.	Гирифтӣ шуданам ба доми амир Абдулаҳад ва зуд ҳалос аз вай	40.	Гирифтӣ шуданам ба доми амир Абдулаҳад ва зуд ҳалос аз вай
41.	Даҳякгирии талабагони мадраса	41.	Даҳякгирии талабагони мадраса
42.	Харгургон ва «рӯбоҳон»	42.	Харгургон ва «рӯбоҳон»
43.	Саёҳати маҳдумони сохта	43.	Саёҳати маҳдумони сохта

Хулоса, устод Айнӣ «Ёддоштҳо»-ро аз ҷиҳати бандубаст дар нашрҳои дуум ва сеум аз ҳар ҷиҳат тағйиру такмил дода, пайдарпайии масъалаҳо, сода ва равшанӣ асарро таъмин намудааст. Тавре маълум аст аввалин нишонаҳои илми матншиносӣ дар адабиёти советии тоҷик дар осори устод Айнӣ дида мешавад. Ва устод Айнӣ нисбат ба наشري асарҳои худ ҷиддӣ муносибат мекард. Аз ин аст, ки дар ҳар нашр «Ёддоштҳо»-ро қадре такмил додаст. Ин ҳолатро мо дар дигар асарҳои устод, аз ҷумладар «Одина» низ мушоҳида мекунем.

Пайнавишт:

1. *Аз муқотиботи устод Айнӣ // Садои Шарқ. – 1968, №4. – С. 95-99.*
2. *Аз идора. (Андешаҳои қорамандони маҷаллаи «Шарқи сурх» оид «Ёддошт»-и С. Айнӣ. // Шарқи сурх. 1948, №8.*
3. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қ. I, 1948 № 8-12; 1949 №1-4.*
4. *Айнӣ С. «Ёддоштҳо». Қ. I. – Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1949.*
5. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. Порчаҳо аз қисми 2 // «Шарқи сурх». 1949, – №7. – С. 10-15, №8. – С. 9-18.*
6. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. – Қ. II. – Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1949. – 271 с.*
7. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. – Қ. I-II. – Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1954. – 404 с.*
8. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми 3. «Шарқи сурх». 1949, №11-12; 1950, №2- 9*
9. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми III. – Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, 1950, 331 с.*
10. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. Қисми IV / С. Айнӣ // Шарқи сурх. 1953 №1. – С. 39-70, №2. – С. 30-59, №4. – С. 78-87, №5. – С. 40-57; 1954, №6. – С. 3-22, №7. – С. 7-37; №8. – С. 12-57; №9. – С. 57-88.*
11. *Айнӣ С. Ёддоштҳо. – Қ. IV. / С. Айнӣ – Сталинобод: Нашириёти давлатии Тоҷикистон, – 1954. – 428 с.*
12. *Аҳрорӣ Ҳ. Хотираи нек / Ҳабиб А // Садои Шарқ. – 1978, №4. – С. 102.*
13. *Брагинский И. С. Ҳаёт ва эҷодиёти Садриддин Айнӣ. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 193 с.*
14. *Б.В.Томашевский. Писатель и книга (Очерки текстологии). – М.: Искусство, 1959, – 279 с.*
15. *Кӯчаров А. Тадқиқоти текстологии «Одина»-и С. Айнӣ. Душанбе: Дониш, 1982. – 144 с.*
16. *Маҳмадаминов А.С. Адабиётшиносӣ ва ҳудодоҳии миллӣ. Душанбе: Сино, 1988. – 1998. – 211 с.*

-
17. Холида Айнӣ. Зиндагиномаи Садриддин Айнӣ. Тарҷумаи Юнус Юсуфӣ. Душанбе, 2017. – 105 с.
 18. Ҳошим Р. Сухан аз устодон ва дӯстон. Ёддоштҳо ва портретҳои адабӣ. –Душанбе: Ирфон, 1983. – 270 с.
 19. Чанд номаи устод Айнӣ. //Садои Шарқ. – №4. 1976. - С. 68-72.

Reference Literature:

1. *From Ustad Aini's Correspondence// The Voice of the Orient*, –1968, №4. – pp. 95-99.
2. . *From the Editorial Board (Reflections of the magazine staff entitled "The Red Orient" beset with "Reminiscences" by S. Ayni //The Red Orient*, - 1948, №8.
3. *Aini S. Reminiscences. -P. I, 1948, № 8-12; 1949, №1-4.*
4. *Aini S. Reminiscences. - P. I. – Stalinabad: Tajikistan State Publishing House, 1949.*
5. *Aini S. Reminiscences. Fragments out of the 2nd Part// "The Red Orient". 1949, –№7. – pp. 10-15, №8. – pp. 9-18.*
6. *Aini S. Reminiscences. - P. II. – Stalinabad: Tajikistan State Publishing House, 1949. – 271 pp.*
7. *Aini S. Reminiscences. - PP. I-II. – Stalinabad: Tajikistan State Publishing House, 1954. – 404 pp.*
8. *Aini S. Reminiscences. - P. III. "The Red Oreint". 1949, №11-12; 1950, №2- 9*
9. *Aini S. Reminiscences. - P. III. – Stalinabad: Tajikistan State Publishing House, 1950. – 331 pp.*
10. *Aini S. Reminiscences. – P. IV. / S.Aini // The Red Orient. 1953 №1. – pp. 39-70, №2. – pp. 30-59, №4. – pp. 78-87, №5. – pp. 40-57; 1954, №6. –pp. 3-22, №7. – pp. 7-37; №8. – pp. 12-57; №9. – pp. 57-88.*
11. *Aini S. Reminiscences. - P. IV. / S.Aini. – Stalinabad: Tajikistan State Publishing House, 1954. – 428 pp.*
12. *Ahrori H. Good Memory / Habib A. // The Voice of the Oreint. – 1978, №4. – p. 102.*
13. *Braginsky I.S. Sadriddin Aini's Life and Creations. – Dushanbe: Cognition, 1968. – 193 pp.*
14. *Tomashevsky B.V. A Man-of-Letters and Book (Stretch on Text Studies). – M.: Art, 1959, - 279 pp.*
15. *Kucharov A. Textological Explorations of "Odina" by Aini. – Dushanbe: Knowledge, 1982. – 144 pp.*
16. *Mahmadaminov A.S. Literary Criticism and National Self-Cognition. – Dushanbe: Sino, 1988. – 1998. – 211 pp.*
17. *Kholida Aini. Sadriddin Aini's Life Depiction Translated by Yunus Yusufi. – Dushanbe, 2017. – 105 pp.*
18. *Hoshim R. Some Words from Teachers` and Friends` Reminiscences and Literary Portraits – Dushanbe: Cognition, 1983. – 270 pp.*
19. *Some Ustad Aini's Letters //The Voice of the Orient. – №4. 1976. - pp. 68-72.*